

Болгарськими царями було пошлюблено п'ятьох жінок – одну руську княжну, в чийх жилах текла також імператорська ромейська і царська болгарська кров; одну болгарську принцесу з династії Асенів, двох грецьких принцес і одну заможну жінку з купецького стану.

The purpose of preparing this article is to investigate the marital diplomacy of the Terter and Smilets families during their stay on the Bulgarian throne, to provide general statistics and geography of the concluded alliances, to establish cause-and-effect relationships. In addition, the author of the article tries to find out the role and place of individual Rus's nobles in the political life of the Second Bulgarian Empire of the specified period.

Key words: *tsar, tsaritsa, marriage, Second Bulgarian Empire, princess, union.*

УДК 94(495)«1453»

Максим Пилип (Івано-Франківськ, Україна)

ЯК (ЧИ) НАСПРАВДІ ЗАГИНУВ КОНСТАНТИН ХІ ДРАГАШ ПІД ЧАС ОБОРОНИ КОНСТАНТИНОПОЛЯ 29 ТРАВНЯ 1453 Р.?

У статті розкриті різноманітні версії загибелі останнього імператора Східної Римської імперії Константина ХІ Драгаша з династії Палеологів. Точні обставини його смерті досі залишаються невідомими, а науковці ведуть довгі дискусії щодо обставин загибелі імператора, проте не доходять остаточних і однозначних висновків. Проаналізовано значний корпус грецьких, османських, вірменських та деяких італійських нарративних джерел і поезій XV–XVI ст., що містять різну, часом навіть суперечливу інформацію про перебіг останньої битви за Константинополь та загибель імператора Константина ХІ. При реконструкції згаданих подій автор схиляється до версії загибелі останнього ромейського імператора під стінами Константинополя 29 травня 1453 р., залишаючи відкритими для дискусії обставини цієї події.

Ключові слова: *Константин ХІ Драгаш, Палеологи, Мехмед ІІ, Константинополь, Імперія ромеїв, турки.*

Константин ХІ Драгаш (1405–1453), син ромейського імператора Мануїла ІІ (1350–1425) та сербської князівни Олени Драгаш (1372–1450), коронований імператорською короною на початку січня 1449 р. Константин ХІ змінив на престолі свого брата Іоана VIII (1392–1448), однак уже 29 травня 1453 р. загинув під час останнього нападу турецького султана Мехмеда ІІ (1451–1481) на Константинополь. Приблизно 8 000 греків, венеціанців і генуезців на чолі з ромейським імператором зіткнулися з 200-тисячним турецьким військом, і після майже двох місяців героїчної оборони, керованої Константином, місто та імперія впали¹. Утім, загибель останнього ромейського імператора оповита легендами і дуже по-різному описувалася хроністами XV ст. й безпосередніми очевидцями тих подій, одні з яких змальовували трагічну загибель Константина ХІ Драгаша, інші ж узагалі заперечували смерть

¹ Георгий Сфрандзи. Хроника / пер. Е. Д. Джагцпанян // Кавказ и Византия. Ереван, 1982. Т. 3. С. 222; Балух В. О. Візантиністика. Чернівці : Книги-XXI, 2006. С. 435–439; Войтович Л., Домановський А., Козак Н., Лильо І., Мельник М., Сорочан С., Файда О. Історія Візантії. Вступ до візантиністики. Львів : Апріорі, 2011. С. 545.

імператора. Саме ця контрверсійність не перестає привертати увагу дослідників до історії останніх днів і обставин загибелі василевса.

Найбільш узагальнені та систематизовані матеріали з історії Східної Римської імперії та біографії її останнього очільника містять праці британських істориків Стівена Рансімена², Дональда МакГілліврея Нікола³, німецького тюрколога Франца Бабінгера⁴, українського дослідника Леонтія Войтовича⁵. Цікавішим і набагато дискусійнішим є, однак, джерелознавчий аспект Константинової смерті при облозі турками столиці імперії.

Мета статті – розглянути перебіг битви за Константинополь 1453 р., проаналізувати різні джерельні версії загибелі Константина XI Драгаша та з'ясувати, яка з них є найбільш правдоподібною.

6 січня 1449 р. ромейську корону отримав деспот захопленої за три роки до цього турками Морей, Константин XI Палеолог Драгаш⁶, який мріяв урятувати те, що залишилося від Східної Римської імперії. Реальність османської загрози для ромейів на той час уже була очевидною. Василевс відчував, що йому не уникнути бою за Константинополь, тому одразу ж узявся готувати місто до тривалої облоги: наказав ремонтувати стіни і вежі, розчищати завалені сміттям рови, запасатися продовольством, паливом, у міру можливості озброювати городян. Тривожні побоювання Константина XI перед зростаючою турецькою загрозою були цілком обґрунтованими, адже турецький султан Мехмед II Фатіх прославився надзвичайною жорстокістю і віроломністю, а також вдачею непереможного полководця, який запрягнувся оволодіти Константинополем і увінчати цим об'єднання всіх захоплених турками земель. Вочевидь, ромеям були відомі історії про те, як Мехмед, до прикладу, відрубав голову прислужнику, щоб показати італійському художнику Белліні, який працював над портретом султана, як виглядають м'язи обличчя трупа. Розшукуючи викрадача дині з султанського саду, Мехмед, не роздумуючи, велів різати животи 14 рабам, які працювали в цьому саду, щоб у такий спосіб знайти доказ у шлунку нещасного винуватця. Зрозуміло, знесилені ромейі, які стояли на порозі загальнодержавної трагедії, не очікували пощади від такого правителя⁷.

7 квітня 1453 р. султан Мехмед II підійшов до стін Константинополя, взявши місто в облогу з моря та суші⁸. За даними «Хроніки» візантійського мемуариста, придворного василевса Константина XI, Георгія Сфрандзі (1401–1478), який був очевидцем битви за столицю і навіть потрапив зі своєю сім'єю до турецького полону⁹, султан обложив Константинополь «двомастами тисячами людей. А таке велике місто мало в обороні 4773 чоловік, не враховуючи іноземців, яких ледь налічувалося 200 чи трохи більше»¹⁰. Відомо, що на початку 1453 р. на допомогу

² Runciman S. The Fall of Constantinople 1453. Cambridge : At the University Press, 1965. 256 p.

³ Nicol D. M. The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Last Emperor of the Romans. Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 2002. 176 p.

⁴ Babinger F. Mehmed der Eroberer und seine Zeit: Weltenstürmer einer Zeitenwende. München : F. Bruckmann, 1953. 592 s.

⁵ Войтович Л., Домановський А., Козак Н., Лильо І., Мельник М., Сорочан С., Файда О. Назв. праця. С. 542–550.

⁶ Георгій Сфрандзі. Указ. соч. С. 193; Балух О. В. Назв. праця. С. 436.

⁷ Войтович Л., Домановський А., Козак Н., Лильо І., Мельник М., Сорочан С., Файда О. Назв. праця. С. 542–543.

⁸ Георгій Сфрандзі. Указ. соч. С. 222; Византийские историки Дука и Франдзи о падении Константинополя / пер. и предисл. А. С. Степанова // Византийский временник. 1953. Т. 7. С. 411–412; Балух В. О. Назв. праця. С. 437.

⁹ Византийские историки Дука и Франдзи... С. 387.

¹⁰ Там же.

ромеям прибув лише загін генуезьких добровольців на двох великих суднах під командуванням Джованні Джустиніані (1418–1453)¹¹. Однак візантійсько-італійський флот із 26 суден швидко опинився в турецькій пастці у гавані Золотого Рогу¹².

Відчайдушна оборона міста тривала майже два місяці. За даними «*Повісті про взяття Царьграду*» Нестора-Искандера (кінець XV – початок XVI ст.), очевидця падіння Константинополя, солдата турецького допоміжного війська, «від шуму гармат і пищалей, що стріляли, від дзвону і лементу людей, що билися, від блискавок, що спалахували від зброї, від плачу і ридання міських жителів, дружин і дітей здавалося, що небо і земля з'єдналися і похитнулися. Не можна було чути один одного: крики, плач і ридання людей з'єдналися з шумом битви і передзвоном дзвонів у єдиний звук, схожий на сильний грім. Від безлічі вогнів і стрілянини з гармат і пищалей згуслий дим покрив місто і війська; люди не могли бачити один одного; багато хто задихався від порохового диму»¹³. Однак сили в боротьбі за імперську столицю були нерівними. Якщо вірити свідченням ромейського історика Михаїла Дуки (бл. 1400–1470), добре обізнаного зі справою автора, що перебував на дипломатичній службі в генуезьких правителів на острові Лесбос, у битві на одного ромейського захисника Константинополя припадало приблизно двадцять ворогів-турків¹⁴, а тому «часто, вистрибуючи за рів, вступали ромеї в рукопашний бій з турками, інколи відступаючи, інколи ж захоплювали полонених. Але це не приносило ромеям користі [...]»¹⁵.

Вирішальний штурм міста відбувся у вівторок уночі 29 травня 1453 р.¹⁶, коли Мехмед II кинув у бій свої найбоєздатніші корпуси – панцирні загопи анатолійських турків, а потім і яничарів, які врешті, подолавши стіни, вдерлися до Константинополя. Ускладнило ситуацію й те, що командувача візантійсько-генуезького флоту Джустиніані було важко поранено. Імператор марно благав його не покидати оборону міста¹⁷. Паніка охопила і частину генуезців, коли ті дізналися, що турки проникли через Керкопорт. Константин одразу помчав у долину Лікоса разом з іспанським лицарем дон Франсіско з Толедо, кузеном Феофілом Палеологом (1428–1453) і вірним товаришем Іоанном Далматасом до пробоїн, зроблених у загорожі. Вони марно спробували зібрати навколо себе греків, яких живими залишалося дуже мало. Тоді імператор із соратниками вчотирьох якийсь час захищали ворота, через які перед цим забрали пораненого Джустиніані. Проте опір захисників було вже зламано¹⁸. Не бажаючи ганьбити себе полоном, імператор з невеликим загonom воїнів вступив у бій поблизу воріт вежі Св. Романа. Після цього живим його більше не бачив ніхто.

¹¹ Там же. С. 393; Войтович Л., Домановський А., Козак Н., Лильо І., Мельник М., Сорочан С., Файда О. Назв. праця. С. 544–545.

¹² Балух О. В. Назв. праця. С. 437; Войтович Л., Домановський А., Козак Н., Лильо І., Мельник М., Сорочан С., Файда О. Назв. праця. С. 544–545.

¹³ Нестор Искандер. Повесть о взятии Царьграда турками в 1453 году // Памятники литературы Древней Руси. Вторая половина XV века / сост. и общая ред. Л. А. Дмитриева и Д. С. Лихачева. Москва : Художественная литература, 1982. С. 227.

¹⁴ Византийские историки Дука и Франдзи... С. 394, 400; Див. також: Войтович Л., Домановський А., Козак Н., Лильо І., Мельник М., Сорочан С., Файда О. Назв. праця. С. 545.

¹⁵ Византийские историки Дука и Франдзи... С. 394.

¹⁶ Георгий Сфрандзи. Указ. соч. С. 222.

¹⁷ Runciman S. Op. cit. P. 132–136; Балух В. О. Назв. праця. С. 438; Войтович Л., Домановський А., Козак Н., Лильо І., Мельник М., Сорочан С., Файда О. Назв. праця. С. 549.

¹⁸ Runciman S. Op. cit. P. 139–140; Рансимен С. Падение Константинополя в 1453 году / пер. с англ. И. Е. Петросян и К. Н. Юзбашьяна. Москва : Наука, 1983. С. 82.

Саме ця версія про героїчну Константинову загибель біля воріт Св. Романа (Пемп-тона) досі залишається найбільш прийнятною в історіографії¹⁹.

У переважній більшості грецькі джерела оспівували героїчну загибель останнього імператора ромеїв, тоді як руські та турецькі повідомляли про його ганебну смерть. Згаданий нами хроніст Георгій Сфрандзі залишив нам опис поведження імператора Константина XI Драгаша в останні години оборони Константинополя: «[...] отже, коли все це побачив нещасливий імператор, володар мій, то, проливаючи сльози, став він кликати на допомогу Бога, а воїнів спонукував відважніше битися. Але вже жодної надії на спільні дії воїнів і на допомогу Божу не було. Пришпоривши коня, поскакав він туди, де йшла густа юрба нечестивців: як Самсон напав він на чужоземців і в першій же сутичці прогнав нечестивців від стін. Чудове чудо це бачили всі, хто там знаходився і дивився. Як лев, скрегочучи зубами і тримаючи в руці оголений меч, він заколов ним безліч ворогів, і кров їхня рікою стікала з ніг і рук його»²⁰. Стосовно загибелі імператора Сфрандзі занотував, що «29 травня, у вівторок на початку дня султан узяв Константинополь і в той же час взяття міста упав мертвим блаженний мій пан василевс, кір Константин»²¹. За словами хроніста, Мехмед II, узявши столицю, одразу організував пошуки тіла вбитого Константина, оскільки «деякі, повернувшись з пошуків, говорили еміру, що цар втік. І от бажаючи впевнитися в істині, відправив він декотрих туди, де купами лежали трупи вбитих християн і нечестивців. [...] знайшли труп імператора, який впізнали за царськими чоботами – взуттям, на якому, як це за звичаєм в імператорів, були зображені фарбами золоті орли. [...] і за наказом його [еміра – М. II.] християни, що там знаходилися, похоронили царське тіло з імператорськими почестями»²². Як вважав Федір Успенський, Константин зі своїми соратниками героїчно загинув, і його тіло, не впізнане турками, тривалий час лежало в купі з 800-ма християнськими трупами²³.

Схоже, проте епічніше у своїй «Византійській історії» загибель імператора описав Михаїл Дука, котрий, однак, не був очевидцем тих подій: «Тоді військо тирана, побачивши втечу ромеїв, в один голос закричавши, вбігло за внутрішню стіну, топтавши нещасних і вбиваючи. Цар же, зневірившись, стоячи і тримаючи в руках меч й щит, сказав таке гідне скорботи слово: “Чи немає кого з християн, щоб зняти з мене голову?”. Тому що він був зовсім покинутий усіма. Тоді один з турків, вдаривши його в обличчя, поранив його; але і він ударив турка у відповідь; інший же з турків, який опинився за царем, завдав йому смертельного удару, і він упав на землю. Бо вони не знали, що це цар, але убивши його, залишили, як простого воїна»²⁴. У 40-й главі своєї історії, оповідаючи вже про триумфальне входження Мехмеда II до здобутого Константинополя, Дука детально описав долю останків імператора, фактично вкотре підтвердивши його загибель на полі битви: «тоді почувши ім'я царя, він [султан. – М. II.] запитав, чи не втік імператор з кораблями. [...] Тут виділилися з натовпу двоє молодих людей. Один з них сказав тирану: “Пане! Я вбив його. А, прагнучи швидше зайти в місто і разом зі своїми грабувати, я залишив його, покинув мертвим”. Інший же сказав “Я спочатку поранив його!” Тоді

¹⁹ Runciman S. Op. cit. P. 139–140; Войтович Л., Домановський А., Козак Н., Лильо І., Мельник М., Сорочан С., Файда О. Назв. праця. С. 549; Philippides M., Hanak W. K. The Siege and the Fall of Constantinople in 1453: Historiography, Topography, and Military Studies. Farnham : Ashgate Publishing, 2011. P. 236.

²⁰ Византійские историки Дука и Франдзи... С. 428.

²¹ Георгий Сфрандзи. Указ. соч. С. 222.

²² Византійские историки Дука и Франдзи... С. 429.

²³ Успенский Ф. И. История Византийской империи. Москва : Астрель, 2002. Т. 5. С. 505–518.

²⁴ Там же. С. 385, 401.

тиран відправив їх обох, наказав принести його голову. Вони ж, швидко побігши, знайшли і, відрубавши його голову, представили вождю [...] Дивилися на неї також й інші та признали. Тоді прибили її на колоні площі Священного палацу, і стояла вона до вечора. Після цього, обдерши її і набивши здерту шкіру половою, відправив він це повсюди, показуючи цей знак перемоги вождю персів і арабів і всім туркам»²⁵. Дуже подібно загибель Константина XI описав у своїх *«Записках яничара»* Константин з Островиці, який був у складі турецького війська і повідомляв, що імператор «мужньо бився з ними [турками – М. П.], обороняючись так довго, як міг, і сам був убитий там на місці. Голову йому мертвому відсік один яничар на ім'я Сарілес, він приніс її і кинув перед султаном [...]». Тоді грецькі полонені, захоплені турками, які були присутні при тих подіях, підтвердили, що ця голова належала їхньому імператору²⁶.

Наведемо декілька інших версій падіння Константинополя та смерті останнього імператора Східної Римської імперії, запропонованих турецькими істориками другої половини XV–XVI ст., які доволі зневажливо описували смерть останнього імператора ромеїв. Так, османський історик Ібн Кемаль (1468–1536) оповідав, що голова імператора була відрубана величезною людиною, яка вбила Константина Драгаша, не усвідомлюючи, ким той був²⁷. За версією турецького хроніста, імператор спробував утекти, коли стало зрозуміло, що бій за столицю програно. Він поспішав до бухти Золотого Рогу або Мармурового моря в супроводі свити, сподіваючись відшукати корабель, та наткнувся на загін азабів і яничарів. «Спалахнув відчайдушний бій. Кінь імператора відступився, коли він нападав на пораненого азаба, а той зібрався з силами і відрубав імператорові голову. Коли всі побачили це, залишки ворожого війська втратили надію, і азабам вдалося вбити або взяти в полон більшість з них. Вони також захопили багато грошей і прекрасного каміння, якими володіла свита імператора»²⁸.

Перший офіційний османський історіограф Саад-ед-Дін (1536–1599) писав, що «нешасний грецький імператор, зайнятий обороною укріплень, що облягали, у своєму палаці, розташованому на північ від Адріанопольських воріт, зробив усе можливе, щоб захистити підступи до них. Раптом він усвідомив, що “прапороносці Слова Божого” проникли у фортецю і, знаючи, що його надії руйнуються, а прапор його долі перекинуть, він кинувся з палацу. Проклинаючи свою нещасну долю, цей невірний (чия обитель буде в пеклі) біг, кричачи: “Де є безпечне місце?” Зустрічаючи невелику групу героїв, які весело займалися збиранням здобичі, у його похмурих грудях розгорівся вогонь злості; своїм мечем він пожинав урожай їхніх життів, а його “кровопролитний” меч пив кров цих невинних людей. Серед них один із азабів, який був безпорадний і поранений, його кров текла струмком, упав і був залитий його запеклою кров'ю. Грецький імператор, помітивши людину, яка страждала, підняв свій меч, бажаючи погасити в ньому останню іскру життя. Бідолашний зробив найбільше зусилля і за допомогою Бога зірвав цього ворога релігії з сідла і, поваливши його на землю, вдарив його голову своїм дамаським мечем. Обезголовлення

²⁵ Там же. С. 405.

²⁶ Записки яничара. Написаны Константином Михайловичем из Островицы / введение, перевод и комментарии А. И. Рогова. Москва : Наука, 1978. С. 72.

²⁷ Nicol D. M. Op. cit. P. 80.

²⁸ Crowley R. Constantinople: The Last Great Siege, 1453. London : Faber & Faber, 2009. 326 p. URL: <https://erenow.net/postclassical/1453theholylwarforconstantinople/17.php>

імператора було пластирем для його власних ран, і слуги, і оточення Імператора збентежилися і впали в безладдя, і вони зникли з очей»²⁹.

Отже, проаналізовані джерела суперечать одне одному в описах обставин загибелі Константина XI Драгаша, однак усі вони сходяться до свідчення загибелі імператора в останньому бою за Константинополь³⁰.

Не бракувало й версій, за якими останньому імператору ромеїв з невеликою кількістю соратників вдалося вижити і врятуватися втечею на кораблях. Так грецький єпископ Самуїл, який потрапив у полон, заплатив викуп і подався до Трансильванії, у листі до бургомистра Германштадта від 6 серпня 1453 р. писав: «наш імператор з деякими іншими зуміли втекти на човнах»³¹. В аналогічний спосіб вірменський поет Авраам з Анкари в «*Плачі про падіння Константинополя*», ствердно констатував, що імператорові Константину з його свитою вдалося втекти на кораблі: «Увірвалися турки в місто/ [...] Коли цар побачив це,/ Втративши надію в бою,/ Вирішив тікати, бо/ Обрушився на нього гнів божий./ Дехто з франків,/ Якого звали Капуданом,/ Забрав царя і знать/ І на судні втік морем»³². Нікола делла Тучча в «*Хроніках Вітербо*» повідомляв, що імператор з 18-ма товаришами кинувся до моря, взявши корабель³³.

У такий спосіб вірменські, латинські та деякі грецькі джерела «оживляють» останнього з Палеологів після поразки ромеїв у Константинополі 29 травня 1453 р., оповідаючи про його морську втечу, очевидно, до Італії. Їх свідчення все ж не мають надійної документальної основи, а радше побудовані на легендах і домислах авторів.

Однак якими б не були обставини загибелі чи пізнішої смерті Константина XI Драгаша, доля його імперії була вирішена. Вірменський поет XV ст. Аракел Багешський присвятив трагічному падінню Східної Римської імперії такі рядки: «[...] Сьогодні ти стала жалюгідною/ І сліз гідною, Візантія [...] / Оточили тебе невірні/ І опоганили, Візантія,/ Стала посміховиськом ти/ Для сусідів – язичників, Візантія»³⁴. Проте останній з династії Палеологів, імператор Константин XI Драгаш назавжди залишився національним героєм для сучасних поколінь греків³⁵. У грецьких народних легендах Константин спочиває до певного часу поблизу Золотих воріт і колись увійде в місто, щоб прогнати турків. За переказами, Золоті ворота замурував Мехмед, боячись повернення імператора, хоча насправді їх замурували ще два століття до падіння Східної Римської імперії³⁶.

Отже, достовірні деталі смерті і доля останків ромейського імператора, останнього з Палеологів, досі невідомі. Жоден із хроністів-очевидців подій не був поряд із імператором у момент його загибелі, а тому їхні свідчення суперечать одне одному³⁷. Серед проаналізованих нами версій загибелі Константина XI Драгаша найбільш імовірною видається побудована на грецьких та османських джерелах версія про його смерть при облозі Константинополя 29 травня 1453 р. біля воріт Св. Романа. Складніше визначити, як загинув імператор: героїчно в битві з турками-

²⁹ The Capture of Constantinople from the *Tajut-Tevarikh* («The Diadem of Histories») / translated by E. J. W. Gibb. Glasgow : Thomas Murray & Son, 1879. P. 30–31.

³⁰ Анасян А. С. Армянские хронисты о падении Константинополя / перевод с древнеармянского С. С. Аревшатяна // *Византийский временник*. 1953. Т. 7. С. 448.

³¹ Nicol D. M. *Op. cit.* P. 82–83.

³² Анасян А. С. *Указ. соч.* 448, 454.

³³ Niccola della Tuccia. *Cronache e statuti della città di Viterbo* / pubblicati e illustrati da Ignazio Ciampi. Firenze : Presso G. P. Viessesux, 1872. P. 228; Nicol D. M. *Op. cit.* P. 83.

³⁴ Анасян А. С. *Указ. соч.* С. 463.

³⁵ Успенский Ф. И. *Указ. соч.* С. 505–518.

³⁶ Philippides M., Hanak W. K. *Op. cit.* P. 235.

³⁷ Nicol D. M. *Op. cit.* P. 82; Philippides M., Hanak W. K. *Op. cit.* P. 234–235.

османами, як звичайний воїн, або ж ганебно чи, можливо, при спробі покинути місто. Науковці й досі шукають відповідь на це питання, аналізуючи різноманітні за жанром, змістом, походженням, часом появи та мовою документи, часто орієнтуючись у своїх працях переважно на ромейські (грецькі) свідчення.

The article reveals various versions of death of the last emperor of the Eastern Roman Empire, Constantine XI Dragases from the Palaiologos dynasty. The exact circumstances of his death are still unknown, and scholars continues long discussions about various versions of the emperor's death, but they do not reach final and unambiguous conclusions. A large corpus of Greek, Ottoman, Armenian and some Italian narrative sources and poetry of the 15th–16th centuries containing various, sometimes even contradictory information about the course of the last battle for Constantinople and the death of Emperor Constantine XI is analyzed in the article. In the reconstruction of the mentioned events, the author leans towards the version of the death of the last Byzantine emperor under the walls of Constantinople on May 29, 1453, leaving the circumstances of this event open for debate.

Key words: *Constantine XI Dragases, the Palaiologos dynasty, Mehmed II, Constantinople, Byzantine Empire, Turks.*